

Համախառն ներքին արդյունք

Համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ) ամսական հաշվարկը կատարվել է, ելնելով տնտեսության նյութական ոլորտի ճյուղերում ստեղծված արտադրանքի ֆիզիկական ծավալների աճի տեմպերից, գների ինդեքսներից և ոչ նյութական ոլորտում առաջացած եկամուտներից: ՀՆԱ-ի հաշվարկում հաշվի են առնված ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության (հետայսու՝ ՀՀ ԱՎԾ) ճյուղային վիճակագրությունների ամփոփ, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության և ՀՀ կենտրոնական բանկի կողմից ստացված տվյալները:

ՀՆԱ-ի ինդեքս-դեֆլյատորն ընթացիկ գներով հաշվարկված ՀՆԱ-ի հարաբերությունն է նախորդ տարվա համադրելի գներով հաշվարկված ՀՆԱ-ի ծավալի նկատմամբ:

Արդյունաբերություն

Արդյունաբերական արտադրանքի ծավալը՝ ամբողջովին և ըստ դրա առանձին ճյուղերի, որոշվում է արժեքային արտահայտությամբ, որպես իրավաբանական անձանց և նրանց առանձնացված ստորաբաժանումների կողմից (անկախ սեփականության ձևից) թողարկված արտադրանքի, կատարված արդյունաբերական բնույթի աշխատանքների և մատուցված ծառայությունների ծավալների հանրագումար: Արտադրանքի ծավալի մասին տվյալները բերված են ընթացիկ գործող գներով, առանց ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերի: Ընդ որում, պատվիրատուի հումքից և նյութերից (որոնց համար արտադրող կազմակերպությունը չի վճարում) թողարկված արտադրանքը, ընթացիկ գներով, արդյունաբերական արտադրանքի ծավալ ներառվում է առանց այդ հումքի և նյութերի արժեքի, իսկ համադրելի գներով՝ ներառյալ դրանց արժեքը:

Կազմակերպության կողմից թողարկված արտադրանքի ծավալը որոշվում է առանց ներքին շրջանառության արժեքի: Կազմակերպության ներքին շրջանառություն է համարվում արտադրված պատրաստի իրերի և կիսաֆաբրիկատների այն մասի արժեքը, որն օգտագործվում է տվյալ կազմակերպության կողմից սեփական արդյունաբերա-արտադրական կարիքների համար:

Արդյունաբերական արտադրանքի ֆիզիկական ծավալի ինդեքսը բնութագրում է արդյունաբերական արտադրանքի ծավալի դինամիկայի փոփոխությունն արժեքային արտահայտությամբ: Հաշվարկվում է արտադրանքի ծավալները համադրելիության բերելու միջոցով: Արտադրանքի գնահատականը, համադրելի գներով, իրականացվում է անմիջականորեն կազմակերպություններում՝ արդյունաբերողների գների հիման վրա: Որպես կշիռ ընդունվում են ընթացիկ տարվա գները:

Իրացված արտադրանքի ծավալը՝ հաշվետու ժամանակաշրջանում իրացված սեփական արտադրանքի, ինչպես նաև պատվիրատուի կողմից ընդունված, կատարված աշխատանքների և ծառայությունների արժեքն է՝ անկախ այն բանից, թե դրանց վճարները կազմակերպության հաշվարկային հաշվին մուտքագրվել են, թե ոչ:

Սպառողական ապրանքների թողարկումն արժեքային արտահայտությամբ արտացոլում է պարենային ապրանքների, ալկոհոլային խմիչքների և ոչ պարենային ապրանքների արտադրությունն արտադրողի բացթողման գներով: Սպառողական ապրանքներին են դասվում արտադրանքի այն տեսակները, որոնց մեծ մասն օգտագործվում է բնակչության կողմից վերջնական սպառման համար: Արտադրանքի այն տեսակները, որոնք կարող են օգտագործվել ինչպես արտադրական, այնպես էլ ոչ արտադրական սպառման համար, սպառողական ապրանքներին են դասվում այն մասով, որն օգտագործվում է ոչ արտադրական սպառման համար: Սպառողական ապրանքները հաշվարկվում են համադրելի բացթողման գներով՝ առանց ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերի:

Գյուղատնտեսություն

Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը բուսաբուծության և անասնապահության արտադրանքի գումարն է արժեքային արտահայտությամբ՝ տվյալ տարվա փաստացի գներով: Տուցանիշը հաշվարկվում է գյուղական համայնքներից և գյուղատնտեսությամբ զբաղվող իրավաբանական անձանցից ստացված վիճակագրական հաշվետվությունների, ինչպես նաև ընտրանքային դիտարկման (7000 գյուղացիական տնտեսություններ) տվյալներով:

Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի կազմում չեն ընդգրկվում անտառաբուծությունից, ձկնորսությունից և որսորդությունից ստացված արժեքը:

Բուսաբուծության համախառն արտադրանքը ներառում է հաշվետու տարում.

- ստացված հացահատիկի և հատիկալընդեղենների, տեխնիկական մշակաբույսերի (յուղատու մշակաբույսերի սերմեր, վուշ, կանեփ, շաքարի ճակնդեղ, ծխախոտ, մախորկա և այլն), կարտոֆիլի, բանջարա-բոստանային մշակաբույսերի, պտղի և հատապտղի, խաղողի, կերային մշակաբույսերի արտադրանքի, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի սերմերի և բազմամյա տնկարկների տնկանյութի և այլնի արժեքը,

- բազմամյա տնկարկների հիմնման և մշակման արժեքը,
- բուսաբուծության արտադրանքի անավարտ արտադրության փոփոխության արժեքը

(աշնանացանի, ցրտահերկի բարձրացման և այլ աշխատանքների ծախսերը, որոնք կատարվում են հաշվետու տարում՝ հաջորդ տարվա բերքի տակ):

Անասնապահության համախառն արտադրանքը ներառում է հաշվետու տարում.

- անասունների աճեցումից ստացված մթերք (միս, կաթ, բուրդ, ձու և այլն) արժեքը,
- անասունի, թռչունի և այլ անասնատեսակների աճեցումից ստացված արժեքը (ծնի, հավելաճի և քաշաճի արժեքը), առանց իրացված մսի արժեքի,
- մեղվաբուծության արտադրանքի արժեքը և այլն:

Շինարարություն

Հիմնական միջոցները կազմում են Հայաստանի ազգային հարստության կարևորագույն մասը: Հիմնական միջոցներ են հանդիսանում շենքերը, կառույցները, մեքենաներն ու սարքավորումները (բանվորական և ուժային մեքենաներն ու սարքավորումները, չափիչ և կարգավորիչ փորձասարքերն ու հարմարանքները, լաբորատոր սարքավորումները, հաշվողական տեխնիկան), փոխադրամիջոցները և հիմնական միջոցների այլ տեսակներ:

Հիմնական միջոցների մեջ են ներառվում նաև պետական և մասնավոր հատվածների կազմակերպությունների բոլոր հիմնական միջոցների, ինչպես նաև ֆիզիկական անձանց սեփականության իրավունքով պատկանող հիմնական միջոցները: Այդ միջոցների մեջ ներառվում են բնակելի տները, բնակչության անձնական օժանդակ տնտեսությունների, ինչպես նաև գյուղացիական տնտեսությունների (տնտեսական շենքեր, բազմամյա տնկիներ, բանող և մթերատու անասուններ, գյուղտեխնիկա) հիմնական միջոցները:

Հիմնական միջոցների գործարկման ցուցանիշի մեջ ներառվում է շինարարությունն ավարտված և շահագործման հանձնված կազմակերպությունների, արտադրական և ոչ արտադրական նշանակության շինությունների ու կառույցների արժեքները, նոր շահագործվող մեքենաների, բոլոր տիպի տրանսպորտային միջոցների (մոնտաժվող և չմոնտաժվող, շինարարության նախահաշվի մեջ մտած և չմտած) արժեքները, գործիքների, գույքի և այլ առարկաների արժեքները, որոնք հաշվառված են հիմնական միջոցների մեջ, բազմամյա տնկիների (մրգատու, խաղողի այգիներ և այլն) արժեքը, հողերի ոռոգման և

չորացման աշխատանքների արժեքը, հողերի որակի լավացման հետ կապված կապիտալ ծախսերը և հիմնական միջոցների արժեքի մեծացման հետ կապված այլ ծախսեր:

Շինարարության ծավալում ընդգրկվում են նոր շինարարության, գործող արդյունաբերական, գյուղատնտեսական, տրանսպորտային, առևտրային կազմակերպությունների վերակառուցման, ընդլայնման և տեխնիկական վերազինման, շենքերի ամրացման, վերանորոգման, եկեղեցաշինության, բնակարանային, սոցիալ-մշակութային նշանակության օբյեկտների շինարարության աշխատանքների արժեքները, բոլոր տեսակի սարքավորումների տեղադրման, գործիքների, գույքի ձեռքբերման համար կատարված կապիտալ ծախսերը և այլ շինարարական աշխատանքները:

Շինարարության ծավալն արտահայտվում է համապատասխան տարվա փաստացի ծախսերի գներով:

Բնակելի շենքերի ընդհանուր (օգտակար) մակերեսը կազմված է բնակելի շենքերի և մշտական տիպի հանրակացարանների, ծերանոցների, մանկատների և գիշերօթիկ դպրոցների ննջարանային տարածությունների բնակելի մակերեսից և օժանդակ տարածությունից:

Օժանդակ տարածությունների թվին են պատկանում բնակարանի ներսում գտնվող խոհանոցը, միջանցքները, սանհանգույցները, լողասենյակները, հանդերձարանները, պահեստները, պահարանները: Հանրակացարաններում բացի վերը նշվածներից օժանդակ տարածությունների թվին են պատկանում նաև մշակութա-կենցաղային նշանակության և բժշկական ծառայության տարածությունները: Օժանդակ տարածությունների մեջ են մտնում փակ պատշգամբները, լոջաները, երկարավուն պատշգամբները, եթե դրանք նախատեսված են նախագծերի տեխնիկատնտեսական ցուցանիշներով:

Բնակելի շենքերի ընդհանուր (օգտակար) մակերեսի մեջ չեն մտնում նախասրահների, նախամուտքերի, աստիճանավանդակների, ընդհանուր միջանցքների մակերեսները, ինչպես նաև բնակելի տներին կից կառուցված ոչ բնակելի շենքերի մակերեսները:

Տրանսպորտ

Տրանսպորտը բովանդակում է ընդհանուր և ոչ ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտի տեսակները:

Ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտն իրականացնում է տնտեսության ճյուղերի և բնակչության բեռների, ինչպես նաև ընդհանուր օգտագործման երթուղիներով ուղևորների փոխադրումները:

Ոչ ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտն իրականացնում է տվյալ կազմակերպության բեռների և ուղևորների փոխադրումները (ավտոմոբիլային տրանսպորտի համար՝ ավտոմոբիլային միջոցներով, երկաթուղային տրանսպորտի համար՝ ոչ ընդհանուր օգտագործման մերձատար ուղիներով), սեփական (վարձակալած) ավտոտրանսպորտային միջոցներով:

Ընդհանուր օգտագործման տրանսպորտի հիմնական ցուցանիշներն են **բեռների փոխադրումների ծավալը (տոննա), բեռնաշրջանառությունը (տոննա-կիլոմետր), ուղևորների փոխադրումների ծավալը (ուղևոր) և ուղևորաշրջանառությունը (ուղևոր-կիլոմետր):**

Փոխադրված բեռների (բեռնափոխադրումներ) ծավալում հաշվի է առնվում փոխադրված բեռների փաստացի քանակը, հաշվի առնելով տարայի կամ կոնտեյների քաշը:

Բեռնաշրջանառությունը (տոննա-կիլոմետրերով) հաշվարկվում է փոխադրվող բեռների յուրաքանչյուր խմբի քաշի (տոննա) և այդ բեռնափոխադրման հեռավորության արտադրյալների հանրագումարով:

Ուղևորափոխադրումների ծավալում ներառվում է տրանսպորտային միջոցներով փաստացի փոխադրված ուղևորների թվաքանակը (ներառյալ անվճար երթևեկության իրավունքներից օգտվող ուղևորները):

Ուղևորաշրջանառությունը (ուղևոր-կիլոմետր) հաշվարկվում է փոխադրված ուղևորների թվաքանակի և մեկ ուղևորի փոխադրման միջին հեռավորության արտադրյալների հանրագումարով, իսկ ավտոմոբիլային տրանսպորտին՝ փոխադրված ուղևորների թվաքանակի փոխադրման հեռավորության կեսի արտադրյալների հանրագումարով:

Ավտոմոբիլային տրանսպորտին ուղևորափոխադրման (փոխադրված ուղևորների թվաքանակը) և ուղևորաշրջանառության ծավալները որոշվում են ըստ հաղորդակցության առանձին տեսակների՝ ներքաղաքային, ներմարզային, միջմարզային և միջպետական:

Կապ

Կապի ցանցը հաղորդագրության (տեղեկատվության) ընդունում, հանձնում և բաշխում (կոմուտացիա, տեսակավորում) իրականացնող կապի կազմակերպությունների, կետերի, ինչպես նաև հաղորդումն ապահովող կապի գծերի կամ կապուղիների ամբողջությունն է: Կախված կապի տեսակից, տարբերում են *փոստային կապի ցանց*՝ փոստային առաքումներ և պարբերական հրատարակությունների փոխանցում ու ընդունում, և *էլեկտրակապի ցանց*՝ մեկ կամ մի քանի տեսակի փոխանցումներ (հեռախոսային, հեռագրային և ֆաքսիմիլային փոխանցումներ, փոխանցումներ կոմուտացիոն համակարգերից, էլեկտրոնային փոստ, հեռուստատեսային, ձայնային և այլ տեսակի ռադիո ու լարային հեռարձակման փոխանցումներ և այլն) ապահովող տեխնիկական համակարգեր:

Կապի ծառայությունները փոստային առաքումների կամ էլեկտրակապի հաղորդակցության ընդունման, մշակման, հաղորդման և տեղ հասցման գործունեության արդյունքն է:

Ընդհանուր օգտագործման կապի ցանցը բոլոր ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց օգտագործման համար բաց փոխկապակցված կապի ցանցի հիմնական մասն է:

Փոստային կապը փոստային առաքումների ընդունում, մշակում, փոխադրում և տեղ հասցնումն է, ինչպես նաև պարբերական հրատարակումների առաքում, հասցնում և տարածումը:

Հեռագրային կապը հեռագրերի, լուսահեռագրերի հաղորդում ու տեղ հասցնումն է, խոսակցությունների ապահովումն է բաժանորդագրային հեռագրատան միջոցով, տվյալների և թերթային էջերի հաղորդումը:

Հեռախոսային կապը ներհանրապետական (միջքաղաքային), միջազգային և տեղական (քաղաքային և գյուղական) հեռախոսային խոսակցությունների իրականացման ապահովումը, հեռախոսային կապուղիներով տվյալների հաղորդման կազմակերպում է:

Բջջային կապը ռադիոհեռախոսային կապի շարժական համակարգ է:

Սպառողական շուկա

Մանրածախ առևտրի շրջանառությունը բնակչությանը կանխիկ դրամով վաճառված սպարողական ապրանքների արժեքն է՝ անձնական սպառման կամ տնային տնտեսությունում օգտագործման համար: Բնակչության առանձին խավերին զեղչով վաճառված ապրանքների արժեքը ներառվում է մանրածախ ապրանքաշրջանառության մեջ ամբողջ ծավալով: Մանրածախ ապրանքաշրջանառության ծավալի ցուցանիշը ձևավորվում է խանութների, կրպակների, հանրային սննդի կազմակերպությունների, սպառողական ապրանքների

շուկաների, գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաների միջոցով իրականացված ապրանքաշրջանառության հիման վրա:

Բնակչությանը մատուցված ծառայությունների ծավալը արտացոլում է բանկչության կողմից տարբեր տեսակի ծառայությունների սպառման ծավալը և վիճակագրորեն չափվում է մատուցված ծառայությունների դիմաց վճարված դրամական միջոցների գումարով: Ընդ որում, վճարը կարող է կատարվել թե անմիջապես սպառողների կողմից՝ իրենց սպառած ծառայությունների դիմաց, այնպես էլ այն կազմակերպության միջոցով, որտեղ աշխատում է տվյալ սպառողը (սպառված ծառայությունների ծախսերի լրիվ կամ մասնակի փոխհատուցման կամ վճարման գումարի չափով): Բնակչությանը մատուցված ծառայությունների ծավալի ցուցանիշը ձևավորվում է կենցաղային, մարդատար տրանսպորտի, փոստային և հեռահաղորդակցության, բնակարանային-կոմունալ տնտեսության, մշակույթի, զբոսաշրջության և էքսկուրսային, ֆիզկուլտուրայի և սպորտի, բժշկական բնույթի, առողջարանների և հանգստյան տների, իրավական բնույթի և բանկերի, կրթության համակարգի և այլ ծառայություններից: Բոլոր տեսակի ծառայությունների հաշվառումն իրականացվում է դրանց մատուցման պահին բնակչությունից ստացված փաստացի վճարի չափով (անկախ վճարման ձևից):

Գներ

ՀՀ սպառողական գների ինդեքսը (ՍԳԻ) բնութագրում է բնակչության անձնական սպառման համար ձեռք բերված ապրանքների և ծառայությունների գների (սակագների) ընդհանուր մակարդակի փոփոխությունը ժամանակի ընթացքում, որոշում է ընթացիկ ժամանակաշրջանում հաստատագրված ապրանքների և ծառայությունների զամբյուղի փաստացի արժեքի հարաբերությունը նախորդ (բազիսային) ժամանակաշրջանի արժեքի նկատմամբ: ՍԳԻ հաշվարկման համար երևան քաղաքում և հանրապետության 9 մարզերում (բացի Արարատի մարզից) սահմանված մեթոդաբանությամբ կատարվում է սպառողական գների (սակագների) ամենամսյա դիտարկում:

Սահմանված է գների դիտարկման հետևյալ կարգը.

Հետազոտվող բնակավայրերում, յուրաքանչյուր ամիս, կատարվում է սպառողական ապրանքների գների և բնակչությանը մատուցված վճարովի ծառայությունների սակագների դիտարկում:

Յուրաքանչյուր ապրանքատեսակի (ապրանքախմբի) և բնակչությանը մատուցված ծառայության համար ընտրված է ապրանք (ծառայություն)-ներկայացուցիչ (ընդամենը 400 անվանում), նախապես նշելով դրանց տեխնիկական բնութագրերը, չափման միավորը և այլ անհրաժեշտ հատկանիշներ՝ հաշվի առնելով սպառողական շուկայում հագեցվածության ու սպառման աստիճանը, արդիականությունը, ներկայացուցչական լինելը և այլն: Յուրաքանչյուր ապրանքատեսակի կամ ծառայության համար հետազոտվում է 9-12 առևտրի (ծառայության) կետ՝ անկախ սեփականության ձևից: ՍԳԻ-ի հաշվարկման համար յուրաքանչյուր ամիս, յուրաքանչյուր բնակավայրում ամեն մի ապրանքատեսակի համար կատարվում է մինչև 36 գնի դիտարկում, այսինքն ամեն ամիս գրանցվում և մշակվում է շուրջ 140000 գնային տեղեկատվություն:

Գները դիտարկվում են յուրաքանչյուր ամսվա համար 3 անգամ՝ 1-ին, 10-ին և 20-ին մոտակա օրերին և գրանցված գների հիման վրա կատարվում է միջին ամսական գների հաշվարկ՝ ըստ ապրանքատեսակների և ըստ դիտարկվող բնակավայրերի:

Ըստ մարզերի, գների դիտարկումը կատարվում է հետևյալ բնակավայրերում.

Արագածոտն՝ Թալին
Արմավիր՝ Վաղարշապատ

Գեղարքունիք՝	Մարտունի
Լոռի՝	Վանաձոր
Կոտայք՝	Հրազդան, Չարենցավան
Շիրակ՝	Գյումրի
Սյունիք՝	Կապան
Վայոց Ձոր՝	Եղեգնաձոր
Տավուշ՝	Դիլիջան

Հետազոտության մեջ ընդգրկված 9 մարզերի և Երևան քաղաքի համար կշիռ է վերցվում բնակչության թվաքանակը, ընդհանուր ապրանքաշրջանառության և բնակչությանը մատուցված վճարովի ծառայությունների ծավալներում դրանց տեսակարար կշիռները:

Սպառողական զամբյուղի հաշվարկման համար հիմք է ընդունվում ՀՀ ԱՎԾ կողմից հանրապետությունում հետազոտվող 1000-ից ավել տնային տնտեսությունների կողմից սպառման համար կատարված ծախսումների մասին ամենամսյա դիտարկման արդյունքները և հաշվարկվում զամյուղում ներգրավված 400 անվանում ապրանք (ծառայություն)-ներկայացուցիչներից յուրաքանչյուրի տեսակարար կշիռը:

ՍԳԻ-ն հաշվարկվում է Լասպեյրեսի բանաձևով, բազիսային անփոփոխ կշռվածությամբ, այսինքն հաշվվում է մաքուր գնային ինդեքս, ինչը համարվում է սղաճի չափանիշ Հայաստանի Հանրապետությունում:

ՀՀ-ում ՍԳԻ-ը հաշվարկելու համար կիրառվում է Լասպեյրեսի բանաձևի հետևյալ տարբերակը.

$$I_{on} = \frac{\sum \frac{P_{nj}}{P_{n-1,j}} \times P_{n-1,j} Q_{oj}}{\sum P_{oj} Q_{oj}} \times 100$$

որտեղ՝ $P_{n-1,j} Q_{oj} = P_{oj} Q_{oj} \times \frac{P_{1j}}{P_{oj}} \times \frac{P_{2j}}{P_{1j}} \times \dots \times \frac{P_{n-1,j}}{P_{n-2,j}}$

ՀՀ արդյունաբերողների արտադրանքի գների ինդեքսն (ԱԱԳ) արտացոլում է հանրապետության կազմակերպությունների թողարկած արտադրանքի գների շարժը՝ առանց ավելացված արժեքի և ակցիզային հարկերի հաշվարկման: Արդյունաբերական արտադրանքի գների փոփոխության դիտարկումն իրականացվում է ընտրանքային կարգով ընտրված արդյունաբերության ոլորտի 254 բազային կազմակերպությունների տվյալների հիման վրա: Գների գրանցումն իրականացվում է 888 անվանում արտադրանք-ներկայացուցիչների գծով, որտեղ ներգրավված է հիմնական, որակական հատկանիշներով, օգտագործվող հումքով և արտադրության տեխնոլոգիական գործընթացներով իրար մոտ (միանման), առավել ներկայացուցչական արտադրանք:

Ըստ արդյունաբերության ճյուղերի և ենթաճյուղերի գների ինդեքսների հաշվարկը կատարվում է Ֆիշերի հետևյալ բանաձևով,

$$I_{\Phi} = \sqrt{I_L \times I_{\eta}}$$

որտեղ I_L – ինդեքսն է ըստ Լասպեյրեսի
 I_{η} – ինդեքսն է ըստ Պաաշեյի:

Գյուղմթերքի գների ինդեքսը հաշվարկվում է 6000 գյուղացիական և գյուղացիական կոլեկտիվ տնտեսությունների կողմից իրացված 61 անվանում գյուղմթերքի գների և 92 անվանում արտադրության միջոցների գնման գների հետազոտման տվյալների հիման վրա: Այն արտացոլում է իրացման բոլոր ուղիներով ագրարային սեկտորի արտադրանքի գների փոփոխությունների շարժը հաշվետու ժամանակահատվածում բազիսայինի համեմատ: Այն հաշվարկվում է բուսաբուծության և անասնապահության արտադրանքի գների ինդեքսների ագրեգացիայի ճանապարհով: Դրանցից յուրաքանչյուրն իրենից ներկայացնում է անհատական ապրանքների ինդեքսների կշռված մեծություն, ընդգրկված միատեսակ ապրանքախմբում: Որպես անհատական ինդեքսների կշռման բազա օգտագործվում է հաշվետու ամսում իրացված արտադրանքի ծավալը:

Բեռնափոխադրումների սակագների ինդեքսը բնութագրում է տրանսպորտի տարբեր տեսակի բեռնափոխադրումների ծառայությունների սակագների փոփոխությունների գնահատականը: Այն որոշում է տրանսպորտի 4 տեսակներով բեռնափոխադրումների սակագների շարժն ընթացիկ ժամանակահատվածում բազայինի համեմատ՝ առանց հաշվի առնելու տեղափոխվող բեռների կառուցվածքային փոփոխությունների հետ կապված հանգամանքները (բեռի տեսակը, փոխադրման չափը, տեղ հասցնելու արագությունը և այլն): Տրանսպորտի յուրաքանչյուր տեսակի գծով (ավտոմոբիլային, երկաթուղային, օդային, խողովակաշարային) գրանցվում է ծառայություն-ներկայացուցչի բեռնափոխադրման սակագինը, ինչով պայմանավորվում է տրանսպորտի կոնկրետ տեսակով առավել հաճախ փոխադրվող մեկ տոննա բեռի առաքումը փաստացի տարածության վրա (որոշակի երթուղով): Որպես կշռման բազա ընդունվում են որոշակի բազային ժամանակահատվածում (հիմնականում՝ նախորդ տարում) բեռների տեղափոխման ծառայությունների դիմաց տրանսպորտային կազմակերպություններից ստացված եկամուտների մասին տվյալները:

Արտաքին առևտրի գների կամ միավորի արժեքի ինդեքսների հաշվարկի համար որպես տվյալների սկզբնական աղբյուր հիմք են հանդիսանում ներմուծման, արտահանման բեռնամաքային հայտարարագրերը (ղեկարացիաները): Ստացված տվյալների գաղտնիությունն ապահովելու համար մշակվում է արտաքին առևտրի ներմուծման (արտահանման) գների ինդեքսների հետագա հաշվարկի համար հատուկ տվյալների բազա: Հաշվարկներին մասնակցում են միատարր ապրանքատեսակներ, որոնք՝

- ծածկագրված են ըստ Արտաքին Տնտեսական Գործունեության Ապրանքային Անվանա ցանկի (ԱՏԳԱԱ) դասակարգչի ութանիշ ծածկագրերի,
- դասակարգված են՝
  - ըստ 1339 ապրանքային ենթախմբերի,
  - ըստ 97 ապրանքային խմբերի,
  - ըստ 21 ապրանքային բաժնների,
- ունեն ապրանքի քանակի և արժեքի մասին տվյալներ և պարունակում են տեղեկատվություն տվյալ ապրանքն արտահանող կամ ներմուծող երկրի մասին:
  - Արտաքին առևտրի գների ինդեքսների հաշվարկը տարվում է 3 ուղղություններով՝
    - ◆ ”Ըստ բոլոր երկրների”,
    - ◆ ”Ըստ ԱՊՀ երկրների”,
    - ◆ ”Ըստ այլ երկրների”,

Արտաքին առևտրի գների ինդեքսի հաշվարկի համար կիրառվում է Լասպեյրեսի միջին արժեքի ինդեքսի բանաձևը: Դա թույլ է տալիս համադրել ընթացիկ ժամանակաշրջանը բազիսային ժամանակաշրջանի հետ: Միավորի արժեքի գինը կշռվում է բազիսային

Ժամանակաշրջանի առևտրային հոսքերով, որոնք կարող են տարեց տարի զգալի տատանվել, կորցնել արդիականությունը և նպաստել գների ինդեքսների արհեստական աճին: Ուստի, այնպիսի բնագավառում ինչպիսին արտաքին առևտուրն է, նպատակահարմար է բազիսային ժամանակաշրջանն ընդունել նախորդ տարին:

«Ըստ ԱՊՀ երկրների» և «ըստ աշխարհի այլ երկրների» ուղղություններում ինչպես ընթացիկ եռամսյակի, այնպես էլ բազիսային տարվա համար հաշվարկվում է առանձին ապրանքատեսակների ներմուծման (արտահանման) միջին արժեքը (գինը):

$$\overline{P}_i = \frac{V_i}{Q_i}$$

որտեղ՝

P_i - i-րդ ապրանքատեսակի միջին արժեքն է,

V_i - i-րդ ապրանքատեսակի ծավալն է գումարային արտահայտությամբ,

Q_i - i-րդ ապրանքատեսակի քանակն է:

Օգտագործելով տոկոսային փոփոխությունների փոխկապակցման (ագրեգացիոն) եղանակը, ապրանքատեսակների ինդեքսների հիման վրա հաշվարկվում են ապրանքային ենթախմբերի, խմբերի, բաժինների միջին արժեքների ինդեքսներ, ինչպես նաև ներմուծման և արտահանման գների ամփոփ ինդեքսներ «ըստ ԱՊՀ երկրների» և «ըստ աշխարհի այլ երկրների»:

$$I_E = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{\overline{P}_{it}}{\overline{P}_{io}} * W_{io}}{\sum_{i=1}^n W_{io}}$$

որտեղ՝

I_E - յուրաքանչյուր ապրանքային ենթախմբի միջին արժեքի ինդեքսն է,

P_{it} -- i-րդ ապրանքի միջին արժեքն (գինն) է ընթացիկ եռամսյակում,

P_{io} -- i-րդ ապրանքի բազիսային գինն է (միջին արժեքը),

W_{io} - i-րդ ապրանքի տեսակարար կշիռն է բազիսային ժամանակաշրջանում:

Հաշվարկված արտաքին առևտրի միջին արժեքի ինդեքսների շարքը կարող է լինել խիստ անկանոն ի հաշիվ առանձին ապրանքատեսակների գների կտրուկ տատանումների: Նման կարգի գնային մեծ շեղումներից խուսափելու համար օգտագործվում է ինդեքսների շարքի վերին և ստորին թույլատրելի սահմանների հարթեցման մեթոդը՝ սահմանային գործակիցների կիրառմամբ, ինչը հնարավորություն է տալիս ապահովել գնային փոփոխության ճշգրտության անհրաժեշտ մակարդակը՝ բացառելով յուրաքանչյուր տարվա համար անհամադրելի տվյալները և հնարավոր սխալները:

Ինդեքսի թույլատրելի վերին և ստորին սահմանները որոշվում են առանձին ապրանքատեսակների գների միջին քառակուսային շեղումների և դրանց հիման վրա հաշվարկված վարիացիոն գործակիցների օգնությամբ (միջոցով):

Արտաքին առևտրի գների ինդեքսի հաշվարկման մեթոդաբանությունը համապատասխանում է միջազգային ստանդարտներին, հաշվի է առնվել Արժույթի միջազգային հիմնադրամի կողմից արված առաջարկությունները և համարվում է ԱՄՆ-ի կողմից առաջարկված նախապատվելի տարբերակներից մեկը:

Աշխատանք

Մեկ աշխատողի միջին ամսական անվանական աշխատավարձի վերաբերյալ ցուցանիշը ստացվել է մոտ 9000 կազմակերպություններից ամսական և եռամսյակային պարբերականությամբ հավաքագրվող հաշվետվությունների տվյալների հիման վրա:

Միջին ամսական անվանական աշխատավարձը հաշվարկվում է որպես աշխատանքի վարձատրության և դրան հավասարեցված այլ վճարումների (ներառյալ պարգևավճարները և փոխհատուցումները) ընդհանուր գումարի (ինչպես դրամական, այնպես էլ բնեղեն տեսքով) հարաբերությունն աշխատողների միջին ցուցակային թվաքանակին:

Տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակն իրենից ներկայացնում է զբաղված և պաշտոնապես գրանցված գործազուրկ բնակչության թվաքանակների հանրագումարը:

Ձբաղվածներ համարվում են ա)ինչպես վարձու աշխատանք կատարողները՝ դրամական կամ բնեղեն վարձատրությամբ (անկախ այն բանից աշխատանքը եղել է մշտական, ժամանակավոր, սեզոնային, պատահական կամ միանգամյա), այնպես էլ ոչ վարձու աշխատանք կատարողները, ովքեր ստանում են շահույթ կամ ընտանեկան եկամուտ, բ)տարբեր պատճառներով աշխատանքից ժամանակավորապես բացակայողները, գ)ընտանիքի առանց վարձատրման աշխատող անդամները:

Տնտեսության մեջ զբաղված բնակչության թվաքանակի եռամսյակային գնահատումը կատարվում է ըստ հետևյալ աղբյուրների.

ա)աշխատողների միջին թվաքանակի վերաբերյալ խոշոր և միջին կազմակերպությունների ամսական և եռամսյակային պարբերականությամբ հավաքագրվող պետական վիճակագրական հաշվետվությունների և մասնավոր հատվածի փոքր կազմակերպությունների ընտրանքային հետազոտությունից ստացվող տվյալները,

բ)գյուղացիական տնտեսությունների քանակի վերաբերյալ գյուղատնտեսության վիճակագրության տվյալները,

գ)անհատ ձեռնարկատերերի վերաբերյալ պետական ռեգիստրի տվյալները,

դ)ինքնազբաղվածների, ընտանիքի առանց վարձատրման աշխատող անդամների, առանձին քաղաքացիների մոտ վարձու աշխատողների վերաբերյալ աշխատուժի ընտրանքային հետազոտությամբ ստացվող տվյալները:

Գործազրկության մակարդակը հաշվարկվում է որպես գործազուրկների թվաքանակի հարաբերությունն տնտեսապես ակտիվ բնակչության թվաքանակին:

Բնակչության դրամական եկամուտներ և ծախսեր

Բնակչության դրամական եկամուտները ներառում են վարձու աշխատողների աշխատավարձը, ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղված անձանց եկամուտները, կենսաթոշակները, նպաստները, կրթաթոշակները և այլ սոցիալական տրանսֆերտները, սեփականությունից ստացված եկամուտներն ավանդներից, արտարժույթի վաճառքից և արժեթղթերից՝ ստացված տոկոսների տեսքով, դիվիդենդները և այլն:

Բնակչության դրամական ծախսերը ներառում են ապրանքների գնման և ծառայությունների վճարման ծախսերը, պարտադիր վճարումները և կամավոր մուծումները (հարկեր և գանձումներ, ապահովագրական վճարներ, հասարակական կազմակերպություններին կատարված մուծումներ, ապառիկ գնված ապրանքների դիմաց վճարված տոկոսներ և այլն), ինչպես նաև խնայողությունների հավելաճը (նվազումը) արժեթղթերում և ավանդներում՝ ներառյալ տարադրամի գնման և վաճառքի սալդոն, անշարժ գույքի ձեռք բերումը:

Ֆինանսներ և դրամաշրջանառություն

Հայաստանի Հանրապետության բյուջետային համակարգը բաղկացած է պետական և համայնքների բյուջեներից:

Պետական և համայնքների բյուջեները պետությանը և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների ձևավորման և ծախսման որոշակի ժամանակահատվածի ֆինանսական ծրագրերն են:

Բյուջեները կազմվում և կատարվում են ըստ բյուջեների եկամուտների և ծախսերի միասնական դասակարգման:

Բյուջետային դասակարգումն ունի հետևյալ կառուցվածքը.

- ա) բյուջեների եկամուտներ և պաշտոնական տրանսֆերտներ,
- բ) բյուջեների ծախսեր,
- գ) պետական բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման աղբյուրներ,

Բյուջեների եկամուտների աղբյուրները դասակարգվում են .

- ա) հարկային եկամուտներ,
- բ) տուրքեր (պետական, տեղական),
- գ) ոչ հարկային եկամուտներ,
- դ) եկամուտներ կապիտալի գործառնություններից,
- ե) մուտքեր պաշտոնական տրանսֆերտներից,

Բյուջեների ծախսերը դասակարգվում են ըստ՝

- պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործառնությունների (գործառնական դասակարգում),
- ծախսերի տնտեսագիտական բովանդակության (տնտեսագիտական դասակարգում):

Պետական բյուջեի պակասուրդը ծախսերի գերազանցման մեծությունն է եկամուտների նկատմամբ:

Պետական բյուջեի պակասուրդի ֆինանսավորման աղբյուրները ներքին և արտաքին աղբյուրներից ներգրավված փոխառու միջոցներն են.

ա) ներքին,

այդ թվում՝

- ՀՀ կենտրոնական բանկի (ՀՀ ԿԲ) միջոցներ,
- ՀՀ առևտրային բանկերի միջոցներ,
- պետական արժեթղթեր,
- պետական կազմակերպությունների և անավարտ շինարարության օբյեկտների սեփականաշնորհումից մուտքեր,
- այլ ներքին աղբյուրներ,

բ) արտաքին,

այդ թվում՝

- միջազգային կազմակերպությունների միջոցներ,
- օտարերկրյա պետությունների միջոցներ,
- այլ արտաքին աղբյուրներ:

Փողի բազան ներառում է ՀՀ ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամը, ՀՀ ԿԲ-ում առևտրային բանկերի պարտադիր պահուստները և ՀՀ ԿԲ-ում ոչ բանկային կազմակերպությունների ավանդները (բացառությամբ կառավարության ավանդների): Փողի բազան հավասար է նաև ՀՀ ԿԲ-ի զուտ արտաքին և զուտ ներքին ակտիվների հանրագումարին:

Փողի զանգվածը ներառում է շրջանառությունում կանխիկ դրամը և ռեզիդենտ տնտեսության (բնակչության, ձեռնարկությունների և հասարակական կազմակերպությունների) դրամով և արտարժույթով բոլոր ավանդները բանկային համակարգում:

Ցպահանջ ավանդները բանկերի պահպանմանը հանձնված և որևէ գործարք իրականացնելիս հանվող միջոցներն են:

Ժամկետային ավանդները բանկերում որոշակի ժամկետով ձևակերպվող ավանդներն են:

Վարկային ներդրումները բանկային համակարգի կողմից տնտեսությանը տրամադրված վարկերի գծով մնացորդներն են: Վարկային ներդրումները բաժանվում են կարճաժամկետ (տրամադրված մեկ տարուց պակաս ժամկետով) և երկարաժամկետ (մեկ տարուց ավել ժամկետով):

Վճարային հաշվեկշիռ

ՀՀ վճարային հաշվեկշիռը վիճակագրական հաշվետվություն է, որում համակարգված տեսքով արտացոլվում են ամփոփ տվյալներ հաշվետու ժամանակաշրջանում (եռամսյակ, տարի) ՀՀ արտաքին տնտեսական գործառնություններն այլ երկրների և միջազգային կազմակերպությունների հետ: Տնտեսական բնույթի գործառնությունները, որոնք կատարվում են ՀՀ ռեզիդենտների¹ և ՀՀ ոչ ռեզիդենտների միջև, իրականացվում են ապրանքների և ծառայությունների, եկամուտների հոսքերի, ընթացիկ տրանսֆերտների, ինչպես նաև՝ ֆինանսական պահանջների և պարտավորությունների տեսքով:

ՀՀ վճարային հաշվեկշիռը կազմված է 2 հիմնական հաշիվներից՝ **ընթացիկ, հաշիվ և կապիտալի և ֆինանսական հաշիվ**: **Ընթացիկ հաշվում** գրանցվում են ապրանքների, ծառայությունների, եկամուտների և ընթացիկ տրանսֆերտների հետ կատարված գործառնությունները, իսկ **կապիտալի և ֆինանսական հաշվում**՝ ֆինանսական ակտիվների ու պարտավորությունների շարժը, ինչպես նաև կապիտալ տրանսֆերտները: Մեթոդաբանական առումով, ընթացիկ հաշվի մնացորդը, բացարձակ մեծությամբ, հակառակ նշանով պետք է հավասար լինի կապիտալի և ֆինանսական հաշվի մնացորդին, սակայն իրականում միշտ առաջանում են տարբերություններ, որը միջազգային պրակտիկայում ընդունված է անվանել սխալների և բացթողումների հոդված:

Ֆինանսական հաշիվը կազմված է 4 հոդվածներից՝ օտարերկրյա ուղղակի, պորտֆելային, այլ ներդրումներից և պահուստային ակտիվներից: Վճարային հաշվեկշռում օտարերկրյա ներդրումները բերված են զուտ հիմքով, այսինքն օտարերկրյա ներդրումների հոսքեր հանած վճարումներ (ուղղակի ներդրումների դեպքում նաև ներֆիրմային շարժ): Վճարային հաշվեկշռում արտացոլված օտարերկրյա ներդրումները ներառում են ինչպես իրական հատվածում կատարված ներդրումները, այնպես էլ բանկային (ներառյալ ՀՀ ԿԲ) և համակարգերով իրականացված ներդրումները :

Օտարերկրյա ներդրում է համարվում զույքի ցանկացած տեսակ (այդ թվում՝ ֆինանսական միջոցներ և մտավոր արժեքներ (ոչ նյութական ակտիվներ)), որն օտարերկրյա ներդրողի կողմից անմիջականորեն ներդրվում է ՀՀ տարածքում իրականացվող ձեռնարկատիրական կամ այլ գործունեության ոլորտում՝ շահույթի (եկամտի) ստացման կամ այլ օգտակար արդյունքի հասնելու նպատակով:

¹ Ըստ Արժույթի միջազգային հիմնադրամի վճարային հաշվեկշռի կազմման մեթոդաբանության, ՀՀ ռեզիդենտ է համարվում ֆիզիկական անձը, տնային տնտեսությունը, ցանկացած իրավաբանական անձ կամ ՀՀ տարածքում գործող որևէ այլ կազմակերպություն, որի մշտական գտվելու վայրը (ֆիզիկական անձանց համար բնակության վայրը) կամ տնտեսական գործունեության շրջանը հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետությունը:

Ուղղակի ներդրում կատարվում է արտասահմանյան ուղղակի ներդրողների կողմից, որոնք ձգտում են ձեռք բերել ուղղակի ներդրումով իրավաբանական անձի գուծունեության վրա կայուն, տևական ազդեցություն: Ուղղակի ներդրող (ինվեստոր) է համարվում ոչ ռեզիդենտ միավորը, նրա հետ կապված կամ համագործակցող ոչ ռեզիդենտ կազմակերպությունը (ընկերությունը), որին պատկանում է ՀՀ ռեզիդենտ միավորի բաժնետիրական կապիտալի ոչ պակաս, քան 10%-ը: Ուղղակի ներդրումները լինում են **բաժնետիրական կապիտալի, վերաներդրված (ռեինվեստիցիոն) եկամուտների և այլ կապիտալի** տեսքով:

Պորտֆելային ներդրում օտարերկրյա ներդրողների այն կապիտալ ներդրումն է, որը թույլ է տալիս օտարերկրյա ներդրումով կազմակերպությունում ունենալ սահմանափակ ազդեցություն և ստանալ որոշակի շահույթ, որը կարգավորվում է կողմերի միջև կնքվող պայմանագրով: Պորտֆելային ներդրումները լինում են կապիտալի բաժնետոմսերի՝ գլխավորապես բաժնետոմսերի (բաժնետիրական ընկերությունների կողմից թողարկվող) և պարտքի արժեթղթերի տեսքով:

Այլ ներդրում ներդրումների այն մնացած մասն է, որը ներառում է բոլոր տեսակի ֆինանսական գործառնությունները, որոնք չեն ընդգրկվել ուղղակի և պորտֆելային ներդրումներում: Այլ ներդրումները լինում են փոխառությունների, վարկերի՝ դրամական և առևտրային (բացի օտարերկրյա ներդրումով կազմակերպության ստացածն իր անմիջական ներդրող կազմակերպությունից, որն ուղղակի ներդրում է), դեպոզիտների և այլնի տեսքով:

Միջազգային ներդրումային դիրք

ՀՀ միջազգային ներդրումային դիրքը (ՀՀ ՄՆԴ) վիճակագրական հաշվետվություն է, որտեղ արտացոլվում են երկրի ֆինանսական ակտիվների ու պարտավորությունների պաշարների մակարդակն որևէ ժամանակահատվածի սկզբի և վերջի դրությամբ: Միաժամանակ, հաշվետվության մեջ արտացոլվում են այն բոլոր փոփոխությունները, որոնք կատարվել են ուսումնասիրվող ժամանակահատվածում ֆինանսական գործառնությունների, գնային, փոխարժեքի և այլ փոփոխությունների շնորհիվ:

ՀՀ ՄՆԴ-ն սերտորեն կապված է ՀՀ վճարային հաշվեկշռի հետ: ՀՀ վճարային հաշվեկշռի ֆինանսական հաշվում գրանցվում են բոլոր գործառնությունները, որոնք կապված են արտաքին ակտիվների և պարտավորությունների հետ: Բնականաբար, այդ գործառնություններն իրենց ազդեցությունն են ունենում ՀՀ ՄՆԴ-ում արտացոլված արտաքին ակտիվների ու պարտավորությունների պաշարների վրա: Միաժամանակ, կան նաև այլ գործոններ (գների, փոխարժեքի փոփոխություններ), որոնք ժամանակի ընթացքում հանգեցնում են ակտիվների և պարտավորությունների արժեքի փոփոխության: Այդ փոփոխությունները նույնպես արտացոլվում են ՀՀ ՄՆԴ-ում:

ՀՀ ՄՆԴ-ն արտացոլում է տնտեսության արտաքին ֆինանսական ակտիվների ու պարտավորությունների պաշարները, իսկ ՀՀ վճարային հաշվեկշռի ֆինանսական հաշիվը՝ այդ ակտիվների ու պարտավորությունների հետ կատարված գործառնությունները (հոսքերը կոնկրետ ժամանակահատվածում):

Արտաքին առևտուր

Արտաքին առևտրի վերաբերյալ (արտաքին առևտրի շրջանառություն, արտահանում, ներմուծում, առևտրային հաշվեկշիռ) ցուցանիշների հաշվարկման համար հիմք են հանդիսացել բեռնամաքսային հայտարարագրերի, ֆիզիկական անձանց կողմից կատարված առևտրի տվյալները՝ ստացված ՀՀ մաքսային վարչությունից և բնական գազի ներմուծման և

էլեկտրաէներգիայի արտահանման և ներմուծման տվյալները՝ ստացված ՀՀ էներգետիկայի նախարարությունից:

Արտահանում: Ապրանքների արտահանումն է այլ երկրներ՝ ազատ շրջանառության կամ ակտիվ վերանշակման համար: Արտահանման ծավալում ընդգրկված են ինչպես հայրենական արտադրության, այնպես էլ վերաարտահանված արտասահմանյան արտադրության ապրանքները: Արտահանված ապրանքների արժեքները հաշվարկված են ՖՕԲ գնով՝ ապրանքի արժեքը մինչև ՀՀ սահման:

Ներմուծում: Ապրանքների ներմուծումն է այլ երկրներից՝ հանրապետության ներսում ազատ շրջանառության, ակտիվ վերանշակման կամ մաքսային հսկողության ներքո վերանշակման համար: Ներմուծման ծավալում ընդգրկված են արտասահմանյան ապրանքները, որոնք ներմուծվել են հանրապետություն սպառման և վերաարտահանման համար: Ներմուծված ապրանքների արժեքները հաշվարկված են ՍԻՖ գնով՝ ապրանքի արժեքը մինչև ՀՀ սահման, ներառյալ ապահովագրության և տրանսպորտային փոխադրության ծախսերը:

Արտաքին առևտրի շրջանառություն: Արտահանման և ներմուծման ծավալների հանրագումարն է:

Առևտրային հաշվեկշիռ: Արտահանման և ներմուծման ծավալների տարբերությունն է:

Կիրառվող համակարգը: Արտաքին առևտրի վիճակագրության վարման համար կիրառվում է արտաքին առևտրի ընդհանուր համակարգ, երբ երկրի վիճակագրական տարածքը համընկնում է տնտեսական տարածքին :

Գործընկեր երկիրը: Գործընկեր երկրի բնորոշման համար արտահանման ժամանակ կիրառվում է ապրանքը վերջնական նշանակման երկիր առաքելու, իսկ ներմուծման ժամանակ՝ ապրանքն առաքող երկրի հատկանիշը:

Ժողովրդագրություն

Մշտական բնակչությունը մշտական ապրող բնակչությունն է, ներառյալ ժամանակավոր բացակայողները:

Բնակչության բնական շարժը ծնվածների և մահացածների համակցության ընդհանրացված անվանումն է, այսինքն՝ բնական ճանապարհով բնակչության թվաքանակի փոփոխումը: Բնակչության բնական շարժին վերագրվում են նաև ամուսնություններն ու ամուսնալուծությունները, որոնք բնակչության թվաքանակի ցուցանիշի վրա ազդեցություն չունեն, սակայն հաշվարկվում են նույն եղանակով:

Ծնունդների, մահերի, ամուսնության, ամուսնալուծության վերաբերյալ տեղեկությունները ստացվում են քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մարմինների կողմից կազմված ծննդյան, մահվան, ամուսնության, ամուսնալուծության ակտերում գրանցված ամենամսյա տեղեկությունների հիման վրա: Ծնվածների թվաքանակի մեջ ներառված են միայն կենդանի ծնված երեխաները:

Մահվան պատճառների մասին տեղեկատվության աղբյուր է հանդիսանում մահվան մասին բժշկի կողմից կազմված հիվանդության բժշկական վկայականներում՝ դժբախտ պատահարի, սպանության, ինքնասպանության և այլ արտաքին գործողությունների վերաբերյալ գրանցումները, որոնք մահվան պատճառ են հանդիսացել: Այս փաստաթղթերը՝ մահվան վերաբերյալ ակտի հետ միասին, մշակման համար ուղարկվում են վիճակագրական մարմիններին:

Մահվան ակտերի մշակումն ըստ մահվան պատճառների, կատարվում է Առողջապահության Համաշխարհային Կազմակերպության կողմից ընդունված IX վերանայման դասակարգչով:

Ծնելիության և մահացության ընդհանուր գործակիցները ծնվածների (կենդանի) և մահացածների թվաքանակի և բնակչության թվաքանակի ցուցանիշների հարաբերությունն են: Հաշվարկվում են 1000 բնակչի հաշվով:

Բնական աճի գործակիցը ծնելիության և մահացության գործակիցների տարբերությունն է:

Ամուսնության և ամուսնալուծության ընդհանուր գործակիցները գրանցված ամուսնությունների և ամուսնալուծությունների քանակի հարաբերությունն է մշտական բնակչության ընդհանուր թվաքանակին: Հաշվարկվում է 1000 բնակչի հաշվով: Բոլոր գործակիցները հաշվարկվում են, համապատասխանեցնելով տարվա հաշվարկին:

Մանկամահացության գործակիցը, եռամսյակային կտրվածքով, մինչև 1 տարեկան հասակում մահացածների թվաքանակի հարաբերությունն է նույն ժամանակահատվածում կենդանի ծնվածների թվաքանակին: Տարեկան կտրվածքով այն հաշվարկվում է որպես 2 բաղադրիչների գումար: Դրանցից առաջինն այդ տարում ծնվածների սերնդից (որի համար հաշվարկվում է գործակիցը) մինչև մեկ տարեկան հասակում մահացածների թվաքանակի հարաբերակցությունն է նույն տարում ծնվածների ընդհանուր թվաքանակին, իսկ երկրորդը՝ նախորդ տարում ծնվածների սերնդից մինչև մեկ տարեկան հասակում մահացածների թվաքանակի հարաբերությունն է նախորդ տարում ծնվածների ընդհանուր թվաքանակին: Հաշվարկվում է 1000 կենդանածնի հաշվով:

Երեխաների մահացության գործակիցը (մինչև 5 տարեկան) մինչև 5 տարեկան հասակում տվյալ տարվա մահացած երեխաների թվաքանակը հարաբերությունն է կենդանի ծնվածների թվաքանակին: Հաշվարկվում է 1000 կենդանածնի հաշվով:

Մայրամահացության գործակիցը հղիության հետ կապված բարդություններից, ծննդյան և ետծննդյան ժամանակահատվածում տվյալ տարվա մահացածների թվաքանակը հարաբերությունն է կենդանի ծնվածներին: Հաշվարկվում է 100 000 կենդանածնի հաշվով:

Առողջապահություն

Վարակիչ և տարափոխիկ հիվանդություններ: Այլ սալմոնելոզային ինֆեկցիաներ՝ ներառում է տոկսիկոինֆեկցիոն հիվանդությունները՝ հարուցված տարբեր սերոտիպի սալմոնելոզներով (սալմոնելոզային գաստրոէնտերիտ և սալմոնելոզի գեներալիզացված ձևերը):

Էնտերիտներ, կոլիտներ, գաստրոէնտերիտներ, սննդային տոկսիկոինֆեկցիաներ՝ հարուցված հաստատված հարուցիչներով՝ ներառում է հաստատված բակտերիալ հարուցիչներով էնտերիտները, կոլիտները, գաստրոէնտերիտները, ադենովիրուսներով և էնտերովիրուսներով հարուցված էնտերիտները, ինչպես նաև այլ վիրուսային էնտերիտները:

Սուր աղիքային ինֆեկցիաներ՝ չհաստատված և չճշտված հարուցիչներով սննդային տոկսիկոինֆեկցիաներ՝ չեն ներառում սալմոնելոզային ինֆեկցիաները, բուտոլիզմը և թունավոր հատապտուղներով, սնկերով թունավորումները և այլն:

Իրավախախտումներ

Հանցագործություններ: Ծանր հանցագործություններ համարվում են՝ հանրորեն առավել վտանգավորություն ներկայացնող դիտավորյալ արարքները:

Հանցագործությունը համարվում է դիտավորյալմբ կատարված, եթե այն կատարող անձը գիտակցել է իր գործողության կամ անգործության՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանք կամ գիտակցաբար թույլ է տվել այդ հետևանքների առաջացումը:

Տնտեսական հանցագործություններ են՝ երկրի տնտեսության ոլորտում կատարվող հանրորեն վտանգավոր արարքները, որոնք նախատեսված են օրենքով:

Հարկային հանցագործություններ: Հարկային հանցագործությունները՝ տնտեսական բնույթի հանցագործություններ են, որոնք որակավորվում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի հետևյալ հոդվածներով՝ 155¹, 161¹, 161², 162⁴, 162⁵, 162⁶, 207²:

Մաքսային հանցագործություններ: Խոշոր չափի մաքսանենգություն համարվում է 4000 ամերիկյան դոլարից բարձր գումար ներկայացնող մաքսանենգությունը:

Դատական ակտերի հարկադիր կատարում: Դատական ակտ՝ առաջին ատյանի վերաքննիչ դատարանի և վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացրած դատարանի որոշումներն են, դատարանի վճիռներն են և դատավճիռներն են:

Հարկադիր կատարում «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված կատարողական գործողություններն են:

Փաստացի բռնագանձված գումար՝ դատական ակտի հիման վրա տրված կատարողական թերթով նախատեսված բռնագանձման ենթակա գումարից փաստացի կատարված բռնագանձում:

Կատարողական վարույթով պետտուրքի բռնագանձում՝ դատական ակտի հիման վրա տրված կատարողական թերթով նախատեսված ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված տուրք, որն ենթակա է պարտադիր բռնագանձման:

Հաշմանդամություն

Հաշմանդամությունը՝ օրգանիզմի ֆունկցիաների կայուն խանգարումների հետևանքով առաջացած սոցիալական անբավարարություն է, որը հանգեցնում է անձի կենսագործունեության սահմանափակման և սոցիալական պաշտպանության անհրաժեշտության:

Ստանդարտացում

Ստանդարտացում՝ իրականում գոյություն ունեցող կամ հնարավոր խնդիրների վերաբերյալ համընդհանուր և բազմակի կիրառման համար դրույթների սահմանման միջոցով որոշակի բնագավառում կարգավորվածության լավագույն աստիճանին հասնելու ուղղված գործունեություն:

Սերտիֆիկացում՝ համապատասխանության հավաստման ընթացակարգ, որի արդյունքով սերտիֆիկացման մարմինը գրավոր հավաստիացնում է արտադրանքի կամ ծառայության համապատասխանությունը նորմատիվ պահանջներին:

Հավատարմագրում՝ ընթացակարգ, որի միջոցով հավատարմագրման խորհուրդը պաշտոնապես ճանաչում է իրավաբանական անձի իրավասությունը՝ համապատասխանության հավաստման որոշակի ոլորտում աշխատանքներ կատարելու համար, ինչպես նաև պաշտոնապես ճանաչում է արտադրանք արտադրողից (վաճառողից) կամ ծառայություն մատուցողից այդ իրավաբանական անձի անկախությունը:

Սերտիֆիկացման մարմին՝ որոշակի արտադրանքի կամ ծառայության համապատասխանության հավաստման աշխատանքների կատարման համար հավատարմագրված իրավաբանական անձ:

Փորձարկման լաբորատորիա՝ որոշակի փորձարկումներ իրականացնելու համար հավատարմագրված իրավաբանական անձ:

Բնապահպանություն

Բնապահպանական վճար - բնապահպանական միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների գոյացման նպատակով պետական բյուջե վճարվող պարտադիր վճարն է:

Բնօգտագործման վճար – պետական սեփականություն համարվող բնական պաշարների արդյունավետ, համալիր օգտագործման, ինչպես նաև տարբեր որակի բնական

պաշարներ օգտագործողների համար տնտեսավարման հավասար պայմաններ ստեղծելու նպատակով այդ պաշարների օգտագործման դիմաց պետական բյուջե վճարվող վճարն է::

Գիտատեխնիկական աշխատանքներ

Գիտատեխնիկական աշխատանքներ են գիտական հետազոտությունները և մշակումները, նախագծակոնստրուկտորական, տեխնոլոգիական, շինարարության համար նախագծային աշխատանքները, արտադրանքի փորձանմուշների պատրաստումը և գիտատեխնիկական ծառայությունները:

Գիտական հետազոտություն և մշակում համարվում է գիտական գործունեությունը, որը պարբերաբար իրականացվում է գիտելիքների հարստացման և նրանց փորձնական կիրառության նոր ոլորտների որոնման նպատակով:

Գիտական հետազոտության և դրան հարակից գործունեության տարբերակիչ հիմնական հատկանիշը համարվում է աշխատանքում նորույթի առկայությունը:

Մշակումներ համարվում են պարբերական աշխատանքները, որոնք հիմնված են հետազոտությունների, փորձի միջոցով ստացված գոյություն ունեցող գիտելիքների վրա և ուղղված են նոր նյութերի, արտադրանքի, պրոցեսների, հարմարանքների, ծառայությունների, համակարգի կամ մեթոդի ստեղծմանը:

Արխիվային գործ

Կառավարչական փաստաթուղթը՝ կազմակերպությունների կառավարման գործունեության իրականացման, կառավարման և այլ գործառնությունների կատարման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ամբողջությունն է:

Անձնական ծագման փաստաթուղթը՝ որևէ անձի, ընտանիքի կամ տոհմի փաստաթղթային ֆոնդի մի մասն է, իսկ մի շարք դեպքերում՝ փաստաթղթային ֆոնդ, որն ընդունված է պետական պահպանության:

Գիտատեխնիկական փաստաթուղթը՝ գիտական հետազոտությունների և տեխնիկական մշակումների ընթացքն ու արդյունքները, ինչպես նաև դրանց արտադրության մեջ ներդրման ուղղություններն ու մեթոդներն արձանագրող գիտական և տեխնիկական փաստաթղթերի ամբողջությունն է:

Արխիվային գործունեության մեջ ընդունված **պահպանման միավորը** փաստաթղթերի քանակի հաշվի այն նվազագույն միավորն է, որն իրենից ներկայացնում է փաստաթղթերի ամբողջություն կամ առանձին վերցված փաստաթուղթ, որն ունի ինքնուրույն նշանակություն:

Գործը՝ մեկ հարցի կամ գործունեության ոլորտի վերաբերող փաստաթղթերի ամբողջություն է կամ մեկ փաստաթուղթ՝ զետեղված առանձին շապիկի մեջ:

Գործերի անվանակարգն իրենից ներկայացնում է հաշվառման փաստաթուղթ, որում նշվում է գործերի վերնագրերն իրենց պահպանության ժամկետներով: